

А. І. Савчук

РЕТРОСПЕКТИВА ЗАЛУЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

З 2014 року російська федерація розпочала гібридну війну проти України, яка переросла в повномасштабне вторгнення у лютому 2022 року. Державна прикордонна служба України на рівні з іншими суб'єктами сил безпеки і оборони відстоює державний суверенітет та територіальну цілісність нашої держави. У статті окреслено деякі проблемні питання, що негативно впливають на ефективність виконання завдань силами та засобами ДПСУ. За допомогою теоретичних та логічних методів наукового пізнання досліджено трансформацію завдань, покладених на прикордонне відомство з часу його створення до сьогодення. Надано рекомендації щодо вдосконалення застосування ДПСУ під час воєнного стану.

Ключові слова: Державна прикордонна служба України, Прикордонні війська, воєнний стан, державний кордон, взаємодія, сили та засоби.

Постановка проблеми. З початком неоголошеної війни російської федерації проти нашої держави у 2014 році українські прикордонники одними із перших стали на захист Батьківщини. Державна прикордонна служба України (далі - ДПСУ) є правоохоронним органом спеціального призначення та входить до складу сил безпеки і оборони, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави. Відповідно до норм чинного законодавства під час дії воєнного стану прикордонні загони можуть залучатися відповідними органами військового управління Збройних Сил України (далі ЗСУ) до ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту на державному кордоні України, міжнародного збройного конфлікту, відсічі збройній агресії проти України [1]. При цьому основний спосіб залучення підрозділів ДПСУ до дій, як показує практика, є їх передача в оперативне підпорядкування (під оперативний контроль) командирам частин (бригад, батальйонів) ЗСУ та НГУ. Досвід застосування підрозділів та частин ДПСУ в складі сил оборони дозволяє виділити деякі аспекти, які негативно впливають на ефективність виконання завдань, а саме: відмінності у методах роботи командирів та штабів ДПСУ та ЗСУ під час прийняття рішення бою (дій); органи управління прикордонних загонів (прикордонних комендатур швидкого реагування) не підготовлені діяти на рівні оперативного складу бригад (батальйонів) ЗСУ; отримання органами та підрозділами ДПСУ завдань, що не притаманні та не відповідають їх спроможностям; недосконалість організаційно-штатної структури органів ДПСУ з питань якісного функціонування в умовах війни. Таким чином, мають місце низка протиріч та невідповідностей між завданнями, що покладаються на органи (підрозділи) ДПСУ та можливостями для їх реалізації. Постає потреба в аналізі завдань та наданні рекомендацій щодо застосування ДПСУ під час воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями розвитку прикордонного відомства та ролі ДПСУ в забезпеченні національної безпеки займалися відомі вчені В. Горбулін, В. Ліпкан, В. Серватюк, А. Мисик та інші [2, 3, 4, 5]. Комплексний аналіз історико-правової та нормативно-правової баз функціонування та оперативно-службової діяльності Прикордонних військ України упродовж 1991–2003 рр., дослідження історії становлення і розбудови цих родів військ у своїх роботах провели В. Процик [6] та М. Кабачинський [7]. Разом з цим процес трансформації функцій прикордонного відомства, який відбувся з часом, та його вплив на виконання завдань забезпечення національної безпеки досі не був всебічно розглянутий у наукових працях.

Метою статті є аналіз трансформації завдань прикордонного відомства у сфері забезпечення національної безпеки з моменту проголошення незалежності України та надання рекомендації більш ефективного застосування сил та засобів ДПСУ в секторі сил безпеки і оборони в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. З моменту проголошення незалежності нашої країни охорона державного кордону розглядалась як невід'ємна частина захисту суверенітету та ключовий аспект державної безпеки. Відповідно до Закону України від 04.11.1991 «Про Прикордонні війська України» (втратив чинність 01.08.2003) охорону державного кордону було покладено на Прикордонні війська

– військово-оперативне об'єднання, якому одним з основних обов'язків було визначено «відбивати вторгнення на територію України озброєних формувань, припиняти збройні та інші провокації на державному кордоні України, захищати від злочинних посягань населення і власність у всіх її формах».

Прикордонні війська знаходились у постійній бойовій готовності до збройного захисту суверенітету та незалежності держави. На час проголошення незалежності Прикордонні війська України, з огляду на специфіку діяльності, були військами спеціального призначення. Основним способом службово-бойових дій з охорони державного кордону було одночасне застосування комплексу різнорідних сил та засобів, що безпосередньо охороняють державний кордон, та послідовне їх нарощування на загрозливих напрямках, з метою придушення будь-яких дій противника, а також ведення рішучих бойових дій зі знищення ворога, що вторгся.

Основною тактичною ланкою Прикордонних військ України була прикордонна застава, яка забезпечувала:

- підтримання режиму державного кордону та його охорону на ділянці відповідальності;
- ведення пошуку правопорушників на одному або двох напрямках;
- в обороні – відбиття атаки до двох взводів противника;
- в наступі – знищення до взводу противника, що вторгнувся;
- ведення пошуку та ліквідацію однієї диверсійно-розвідувальної групи противника;
- виконання інших завдань (ведення військової розвідки, припинення збройних та інших провокацій на державному кордоні).

Таким чином Прикордонні війська України були орієнтовані на «фізичний» захист державного кордону. Бойова підготовка планувалась та організовувалась з огляду на те, що Прикордонні війська, як складова частина Збройних сил, повинні були знаходитись в постійній бойовій готовності для відбиття збройних провокацій противника.

Зі вступом у силу Закону України «Про Державну прикордонну службу України» від 01.08.2003 Служба отримує статус правоохоронного органу спеціального призначення, вводиться поняття «оперативно-службова діяльність» (далі ОСД) як комплекс заходів, спрямованих на реалізацію функцій покладених на ДПСУ. Згідно із Законом забезпечення недоторканності державного кордону України здійснюється шляхом реалізації функцій правоохоронного, спеціального та оборонного характеру. При чому функція оборонного характеру полягає у координації діяльності військових формувань та правоохоронних органів, пов'язаних із захистом державного кордону. Відповідно до плану оперативно-службової діяльності ДПСУ на особливий період, після передачі ЗСУ ділянки кордону, передбачалось залучення органів та підрозділів ДПСУ для посилення інших ділянок кордону, боротьби з диверсійно-розвідувальними групами в контрольованому прикордонному районі, до заходів територіальної оборони.

Із введенням воєнного стану на ДПСУ покладались такі завдання:

- приймання та передача до відповідних структур іноземних громадян, військовослужбовців, які шукають політичного притулку;
- проведення огляду житла чи володіння особи без рішення суду у випадках, пов'язаних із рятуванням життя людей і майна, проведенням спеціальних заходів щодо пошуку правопорушників та агентури противника, інших осіб, які підозрюються у вчиненні злочину;
- обмеження пересування у контрольованому прикордонному районі, виїзду за його межі без відповідного дозволу;
- недопущення витоку мобілізаційних ресурсів через державний кордон на ділянці відповідальності;
- недопущення проведення мітингів, походів і демонстрацій біля державного кордону та в пунктах пропуску через державний кордон;
- відчуження об'єктів права приватної власності юридичних і фізичних осіб для забезпечення надійної охорони державного кордону з подальшим повним відшкодуванням їх вартості;
- припинення виїзду осіб, які займаються підприємницькою діяльністю, і вивезення (ввезення) продукції;
- запровадження трудової повинності працездатного населення прикордонних районів для виконання робіт з ліквідації стихійного лиха, аварій, катастроф, епідемій, епізоотій, які виникли у контрольованих прикордонних районах;
- участь у заходах щодо застосування комендантської години, а також установа та контролю режиму світломаскування;

– евакуація членів сімей особового складу прикордонного загону з місць і районів, небезпечних для проживання.

Основним підрозділом ДПСУ, що призначений для безпосередньої охорони визначеної ділянки державного кордону, є відділ прикордонної служби (далі - відділ). Основні функції відділу прикордонної служби визначені відповідним Положенням.[8]

З чого можна зробити висновок, що діяльність органів та підрозділів ДПСУ була орієнтована на здійснення правоохоронних функцій. Основні зусилля розвитку прикордонного відомства були спрямовані на трансформування його у правоохоронний орган спеціального призначення європейського зразка, який повною мірою спроможний виконувати покладені завдання в мирний час. Можливо припустити, що помилковим було рішення послабити бойові спроможності прикордонників на користь контрольних функцій та що саме в цьому криється одна з причин недостатньої захищеності кордону у 2014 році.

З 24.02.2023 низкою змін до законодавчих актів [9] на ДПСУ було покладено функції :

- припинення у взаємодії із Збройними Силами України, іншими утвореними відповідно до законів України військовими формуваннями, відповідними правоохоронними органами збройних та інших провокацій на державному кордоні України, у тому числі шляхом безпосереднього ведення бойових дій;

- участь у взаємодії із Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями у ліквідації (нейтралізації) збройного конфлікту на державному кордоні України, міжнародного збройного конфлікту та відсічі збройній агресії проти України шляхом безпосереднього ведення бойових дій;

- участь у заходах із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримуванні збройної агресії проти України, протимісної діяльності, а також у заходах з відновлення територіальної цілісності у межах міжнародно визнаного державного кордону України;

- участь у виконанні заходів територіальної оборони, а також заходів, спрямованих на додержання правового режиму воєнного і надзвичайного станів [10].

Разом з тим, різноманітність покладених на ДПСУ завдань (в тому числі тих, що не притаманні ДПСУ), різниця в рівнях підготовки органів управління (штабів) ЗСУ та ДПСУ вказує на потребу вдосконалення виконання завдань органами (підрозділами) ДПСУ.

Рекомендації щодо вдосконалення застосування сил та засобів ДПСУ в системі сил оборони в умовах воєнного стану:

- на законодавчому рівні визначити завдання, які виконують органи (підрозділи) ДПСУ в складі сил оборони під час дії правового режиму воєнного стану;

- колективну підготовку органів управління ДПСУ усіх рівнів цілеспрямовувати на досягнення оперативних можливостей та такого рівня злагодженості, який гарантуватиме готовність до спільних дій з різновідомчими формуваннями угруповань сил оборони;

- забезпечити єдине розуміння органами військового управління питання застосування переданих в оперативне підпорядкування органів (підрозділів) ДПСУ (закріпити в директивних документах);

- затвердити єдиний механізм приймання – передачі ділянок кордону органами військового управління під час їх прикриття частинами ЗСУ, НГУ;

- затвердити єдиний план взаємодії між військовим командуванням ЗСУ та формуваннями ДПСУ під час посилення державного кордону;

- основні зусилля зосередити на підвищенні готовності ДПСУ до виконання завдань із захисту державного кордону та набуття підрозділами ДПСУ спроможностей для виконання завдань як з охорони державного кордону, так і бойових завдань;

- організувати підготовку до охорони тимчасово неконтрольованих ділянок державного кордону після відновлення територіальної цілісності України.

Висновки

У статті проаналізовано трансформацію завдань, покладених на прикордонне відомство з часу його створення до сьогодення, надано рекомендації щодо вдосконалення застосування ДПСУ під час воєнного стану. У подальших дослідженнях доцільно розглянути теоретико-організаційні засади роботи органів управління ДПСУ в системі сил оборони, їх вплив на ефективність та результативність діяльності органів та підрозділів прикордонної служби.

Перелік джерел посилання

1. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1933-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 09.09.2025).
2. Горбулін В. П. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 4 (33). С. 5–12.
3. Ліпкан В. А. Сутність гібридної війни проти України. *Глобальна організація союзницького лідерства, електрон. вид*. 2015. URL: <http://goal-int.org/sutnist-gibridnoi-vijni-protiukraini/> (дата звернення: 10.03.2025).
4. Назаренко В. О., Серватюк В. М., Ставицький О. М. Методологічні основи дослідження національної безпеки України в прикордонній сфері. *Збірник наукових праць «Труди університету»*. Київ: НУОУ. 2011. № 7 (106). С. 22–30.
5. Мисик А.Б., Братко А. В. Роль Державної прикордонної служби України в системі воєнної безпеки в умовах гібридної війни. *Чесць і закон*. № 1 (76)/2021. С. 5-10.
6. Процик В.М. Нормативно-правове забезпечення функціонування та оперативно-службової діяльності Прикордонних військ України в 1991—2003 роках: історико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2011, 215 с.
7. Кабачинський М.І., Мідянець Л.А. Правові основи утворення Прикордонних військ України і розвитку їхньої оперативно-службової діяльності (вересень 1991—1993 р.). *Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління та права*. 2007. № 4. с. 21-25.
8. Про затвердження Положення про відділ прикордонної служби Державної прикордонної служби України: наказ Міністерства внутрішніх справ від 15.04.2016 № 311. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-16#Text> (дата звернення: 09.09.2025).
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту державного кордону України: Закон України від 24.02.2023 № 2952-ІХ. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2952-20#n65> (дата звернення: 11.09.2025).
10. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 № 661-ІV. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 09.09.2025).

Стаття надійшла до редакції 24.09.2025 р.

УДК 355.4;351.746.1;342.1

A. Savchuk

RETROSPECTIVE OF THE INVOLVEMENT OF THE STATE BORDERGUARD SERVICE OF UKRAINE IN ENSURING NATIONAL SECURITY

In 2014, the russian federation launched a hybrid war against Ukraine, which escalated into a full-scale invasion in February 2022. The State Border Guard Service of Ukraine (hereinafter referred to as the SBGS) is a special-purpose law enforcement agency and part of the defense forces, which are entrusted by the Constitution and laws of Ukraine with the functions of ensuring the defense of the state and, along with other entities of the defense forces, defend the state sovereignty and territorial integrity of our country.

According to the current legislation, during martial law, border guard detachments may be involved by the relevant military command and control bodies of the Armed Forces of Ukraine in the liquidation (neutralization) of an armed conflict on the state border of Ukraine, international armed conflict, and repulsion of armed aggression against Ukraine [1]. In practice, the main way to involve the SBGS units in actions is to transfer them to operational subordination (under operational control) of the commanders of units (brigades, battalions) of the Armed Forces of Ukraine and the National Guard of Ukraine.

The article focuses on some aspects that negatively affect the effectiveness of the SBGS tasks and provides recommendations on the use of SBGS forces and means in the system of defense forces under martial law. The article also analyses the transformation of the tasks performed by the border guard agency and its role in ensuring the national security of the State from the moment of Ukraine's independence to the present day.

Keywords: State Border Guard Service of Ukraine, Border Troops, martial law, state border, interaction, forces and means.

Савчук Андрій Ігорович – заступник начальника кафедри тактико-спеціальних дисциплін, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
<https://orcid.org/0009-0004-5393-8905>